

משא נרחום

מתורתו של מורנו הרב הגאון רבי נחום שיינין שליט"א

לע"נ הרבנית הצדקנית טובה גיטל בת הרה"צ ר' הלל כהן זצ"ל, שמסרה נפשה על תורת בעלה יבלחט"א

גדר האיסור דרק את דמכם לנפשותיכם אדרוש

ד. וכדי ליישב קושיות אלו נקדים ביאור סוגיא עמומה במס' ע"ז יח'.... מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וס"ת מונח לו בחיקו. הביאוהו וכרכוהו בס"ת, והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור, והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו מהרה. .... אמרו לו תלמידיו: .... אף אתה פתח פיך ותכנס (בך) האש אמר להן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו. אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבך, אתה מביאני לחיי העולם הבא? אמר לו הן, השבע לי, – השבע לו. מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו, יצאה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור, יצאה בת קול ואמרה רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא... ע"כ.

ה. ובעניותינו סוגיית הגמ' צ"ע. חדא דחזינן דר' חנינא בן תרדיון לא רצה אף לפתוח את פיו בלבד משום דזה יקרב את מיתתו, והיינו מקרא דאך את דמכם לנפשותיכם אדרוש דאסור לאבד עצמו לדעת, ומשום דזה לכאורה הוי כמו רציחה, וכיון דקיי"ל דהמעצים עיניו של גוסס הרי זה שופך דמים א"כ ה"ה כאן נאסר על רבי חנינא בן תרדיון לגרום למהר מיתתו.

אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל אדם אדרשנו. (בראשית פ' ט' פסוק ה')

א. ומהך קרא ילפינן איסור דמאבד עצמו לדעת.

וברש"י שם ד"ה ואך את דמכם. אע"פ שהתתני לכם נטילת נשמה בבהמה, – את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו:

ובד"ה לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם. ע"כ.

ודברי רש"י צ"ע במה דכתב דבעינן רבוי מיוחד מתיבת לנפשותיכם דאף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם גם חייב, דהא לגבי איסור לא תרצח לא מצינו דיש לימוד מיוחד שגם באופנים של רציחה אחרת שלא היתה חבלה ולא יצא דם גם חייב, דבכל אופן שהרג כבר חייב, א"כ מהיכי תיתי לומר דלגבי איסור מאבד עצמו לדעת אין שם איסור אם חנק את עצמו. וצ"ע.

ב. והנה ברמב"ם פ' ב' מהל' רוצח הלכה ב'...וכן ההורג את עצמו... כל אחד מאלו שופך דמים הוא ועון הריגה בידו... ע"כ. ובהלכה ג' כתב: ומנין שכך הוא הדין, שהרי הוא אומר...את דמכם לנפשותיכם אדרוש זה ההורג עצמו... ע"כ.

ג. וצ"ב מאי האי דהדגיש הרמב"ם דההורג את עצמו שופך דמים הוא ועון הריגה בידו.

* * *

א. דהוי גילוי שגם מאבד עצמו לדעת הוי כרוצח ממש וכל דיני רוצח עליו ככל פרשת רוצח על כל דיניה.

ב. דלא נכנס ונכלל בתוך פרשת רציחה, אלא הוי איסור בפ"ע של „אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש“, מבלי כל קשר ללאו דלא תרצח ושפיכות דמים.

(ויתכן בדרך רחוק לומר דלצד ב' אף אילו לא היה איסור לא תרצח בתורה שייך שיהיה איסור של אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש דאסור לאבד עצמו לדעת).

ח. ולכאורה יש לנו ראייה אלימתא דהנה באמת כל רוצח את חברו אין הגדר דהאיסור הוא איסור לשמים כמו חילול שבת וע"ז, אלא דחיוב מיתה של הרוצח הוא מחמת דרצח את חברו והוא חיוב מיתה לנהרג עצמו.

וראייה לדבר אשכחן להדיא, דהנה בהא דקיי"ל דכשיש חיוב מיתה וחיוב תשלומין פטור משום קלב"מ כל זה הוא כאשר המיתה והנזק לאותו אדם רק בכה"ג פטור, אולם בכה"ג דחיוב המיתה הוה בסיבת הריגת אדם אחד וחיוב התשלומין הוא לאדם אחר – אמרינן בגמ' סנהדרין ט' א' – דליכא פטור דקלב"מ אלא נהרגין ומשלמין ממון, ובגמ' שם אמרינן דטעמא משום דהוי ממון לזה ונפשות לזה. וברש"י שם ד"ה עדי האב נהרגין שרצו להרוג עדי הבעל ומשלמין ממון מאה כסף לבעל שבאו לחייבו שהזימו את עדיו, ובד"ה ממון לזה. לבעל: ובד"ה ונפשות לזה ונהרגין בשביל העדים, דקא סבר רב יוסף כי פטר רחמנא מתחייב בנפשו מן התשלומין היכא דמיתה וממון משום חד קא אתו עליה. ע"כ בסוגיית הגמ' ורש"י שם.

הרי לנו להדיא דגדר חיוב מיתה וכן האיסור רציחה על הריגת אדם נחשב כחיוב נפשות לזה – לנרצח.

(וראה במה שהאריכו בזה בתוס' בכתובות ל' ב' ד"ה רב אשי ובב"ק כב' ב' ד"ה בגדי. ואכמ"ל).

וא"כ קשיא טובא אמאי הרשה רבי חנינא בן תרדיון לקלצטריוני להרבות האש וליטול את הספוגין של צמר ואף זכה בגין כך לעוה"ב, ומאי האי ממ"נ אם זה אסור לרבי חנינא בן תרדיון אף שאין זה מעשה כל כך א"כ מהיכי תיתי הותר לעשות זה לקלצטריוני בידיים להרבות האש וליטול את הספוגין. וצ"ע.

ו. ועוד יותר צריכים אנו לרב ליישב מאי דלכאורה מצינו מקרא מלא דההורג אדם מישראל אף שהוא לפי רשותו ובקשתו, – חייב מיתה דכתיב (בשמואל ב' א' פסוקים ט' י') בדברי הגר העמלקי, ששאל המלך אמר לו „ויאמר אלי עמוד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי, ואעמד עליו ואמיתתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו“. ולהלן שם בפסוק טו „ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פגע בו ויכהו וימת“. ע"כ. ומקרא זה הוא לכאורה מקופיא סתירה גלויה לסוגיית הגמ' בע"ז מן הקצה אל הקצה, דהא שם דוד המלך פסק שעל אף בקשת שאול להורגו, – הגר העמלקי רוצח וחיוב מיתה שקירב מיתתו של שאול.

וא"כ אנו צריכים ליישב מאי דסותרא מן הקצה אל הקצה דהגר הנער העמלקי רוצח וחיוב מיתה, שהרגו לשאול בידיים.

ולעומת זאת הקלצטריוני שמיהר את מיתתו של רבי חנניה בן תרדיון, הרי גם הוא לכאורה רוצח על חי שעה שלו, וביותר דרבי חנניה בן תרדיון הרשהו לכך, ועוד יותר קשיא דאפי' זכה לחיי העולם הבא.

והיא קושיא אלימתא.

(ובזכרוני ששמעתי מזה שנים רבות מהגאב"ד הגאון הגדול הגרש"ב וורנר זצוקללה"ה שהעמדני על הסתירה בין המעשה דרב"ח בן תרדיון לבין הריגת הגר העמלקי ע"י דוד).

* * *

ז. ואשר יראה לומר בזה דהנה באמת יש לדון במאי דדרשינן מקרא ד„אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש“ דאסור לאבד עצמו לדעת, דיש לפרש בתרי גווני:

הכי נראה דגם דעת הר"ן דב"נ אינו מצוה על איבוד עצמו לדעת, והמנ"ח זכה לכוין למשמעות דינו של הר"ן כפי היוצא מדבריו כנ"ל).

אם כי יש להעיר דלכאורה מקופיא נסתר חידושו של המנחת – חינוך מדברי הפסיקתא דר"כ הובא ברבינו סעדיה גאון בסה"מ שלו דדרשינן „לא תרצח – לא תתרוצח". דיש מן המפרשים שפירש דקאי על מאבד עצמו לדעת, דלפ"ז הוי ממש בגדר איסור רציחה.

* * *

יב. זכינו לדין דהחדוש הזה של מאבד עצמו לדעת אין לו כל שייכות לדין רציחה הכללי, ואף בישראל חלוקים הם שתי ההלכות, ההלכה של רוצח את חבירו דיסודו הוא מאיסור של בין אדם לחבירו לבין מאבד עצמו לדעת דאין בו משום לתא דבין אדם לחבירו אלא רק איסור לשמים.

* * *

יג. ולפי יסוד החידוש הזה שזכינו לו בס"ד, יתבאר באר היטב וייתשב מה שהקשינו בתחילת דברינו על דברי רש"י בחומש שכתב דיש ריבוי מיוחד ודרשה מיוחדת דמאבד עצמו לדעת חייב לא רק כששפך דם ממש מעצמו ומת אלא אפי' כשחנק את עצמו ומת מבלי להוציא דם, וע"ז הקשינו מאי האי דנצרך לדרשה נפרדת ומיוחדת על זה, אטו ברוצח מצינו חילוק כזה דישתנה דינו ויפטר כשלא הוציא דם והרג בחניקה?!

אמנם לפי כל האמור מיושב היטב כמין חומר, ומשום דכיון דהלכה זו ד„אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" דמזה ילפינן חיוב למאבד עצמו לדעת אין נכלל בדין וההלכה דרוצח, אלא נדרש כדרשה נפרדת למאבד עצמו לדעת וילפינן זה מ„אך את דמכם אדרוש" יש מקום לומר דאין לך בו אלא חידושו דחיוב חדש זה הוא רק כשהרג ואבד את עצמו לדעת על ידי שפיכת דם ממש ולא על ידי חניקה, ואמטו להכי בעי לדרשה מיוחדת דגם בחיוב ובאיסור החדש הזה יש איסור גם בכה"ג שחנק את עצמו ומת ללא כל שפיכות דם.

* * *

ט. ונראה לומר לפ"ז דבזה חלוק ביסודו דין מאבד עצמו לדעת מדין רציחה הכללי, דכל דין רציחה כאמור האיסור והעונש הוא לחבירו דהרגו, וכלשון הגמ' סנהדרין ט' ב' דהוי מיתה לזה, משא"כ במאבד עצמו לדעת הא לא שייך בכלל לומר ד„חייב לחבירו" וא"כ ע"כ דחלוקין הם ביסוד דינם.

י. וראיה לדבר מהא דאיתא במנ"ח מצוה לד' דעכו"ם אינם מצווין על אבוד עצמו לדעת, ורק על איסור רציחה של אחר חייבים.

וסיבת וטעם הדבר הוא משום דס"ל להמנ"ח כצד ב' בחקירה, דהיינו ששם איסור מאבד עצמו לדעת אינו נכלל בכלל רציחה, ועל זה לא נצטוה בן נח דבשבע מצוות בני נח נכלל רק איסור שפיכות דמים של רוצח חבירו, ולא החדוש שנתחדש דאיסור גם לאבד עצמו לדעת.

והטעם ביסוד ההנחה שהניח המנ"ח נראה לומר דהוא בפשיטות, משום דאי נימא דהוא נכלל בכלל האיסור של רציחה הרי דהוא דבר שנאמרה לפני מתן תורה וחזרה ונשנית בסני בעשרת הדברות ב„לא תרצח", וזה קיי"ל דגם לישראל וגם לב"נ נאמר.

אך אם היא הלכה חדשה דאינה שייכת כלל לדין רציחה וללאו דלא תרצח אלא רק איסור בפני עצמו של אבוד עצמו לדעת, הרי היא מצוה שנאמרה ולא נשנית בסני דעליה קיי"ל דרק לישראל נאמרה ולא לב"נ.

יא. (ליסוד דינו של המנחת-חינוך זכינו בס"ד להביא ראיה מחדושי הר"ן על סנהדרין, דשם בסוגיא דז' מצוות שנצטוו בני נח (סנהדרין נו' א' ואילך) דן על כך אמאי איצטריך למצוה של איסור שפיכות דמים כאיסור בפני עצמו בתוך ז' מצוות של בני נח, והרי נצטוו על הגזל, ואטו גזל ממונו חמור מגזל גופו?! וראה מה שתירץ בכמה אופנים.

ואמאי לא תירץ הר"ן בפשיטות דמדין גזל שייך רק על הורג את אחר דחייב מיתה בב"נ, ומה שנתחייבו בחיוב מיוחד של שפ"ד אפשר היה לומר דחייב מיתה באופן דאי-אפשר לחייבו משום לתא דגזל, והיינו בכה"ג דמאבד עצמו לדעת דנקרא כשופך דם, ומדלא תירץ

טו. יצויין שלאור דברינו ברור היטב חדוש דין נוסף שמצאנו במנ"ח שמאבד עצמו לדעת אין חיוב להצילו לא חיוב מצוות, והשבותו לו" ולא לאו ד, לא תעמוד על דם רעך" כיון שהפקיר את עצמו וכמו מאבד ממונו לדעת. והסברא בזה היא כנ"ל דסברתו היא דאבוד עצמו לדעת הוא דין בפני עצמו ולכן כיון שהפקיר את נפשו אין דינו כדין חייו של כל אדם מישראל שצריך להצילו.

* * *

טז. מכל דברינו דלעיל עולה דשיטת הר"ן והמנ"ח היא דבעצם יש בעלות לאדם על עצמו הן לישראל והן לבן נח. ברם מצינו דמדברי הר"י מגאש, הרמב"ם, הרדב"ז ושו"ע הגרש"ז עולה דחלוקים הם מן השיתין ביסוד הדבר, ולדעתם אין בעלות לאדם כלל על עצמו, וממילא לא שייך ואין נפ"מ אם נותן רשות שיהרגוהו או לא דאין מסור להם הדבר.

ונפרש שיחתנו: הנה לך הרמב"ם שעליו כתבנו את שיטתו, והוא בסו"פ יח' מהל' סנהדרין הלכה ו' כתב וז"ל: ...גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא על פי שנים עדים, וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי בהודאת פיהם, – הוראת שעה היתה או דין מלכות היה.

אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה, שמא נטרפה דעתו בדבר זה, שמא מן העמלין מרי נפש הוא המחכים למות שתוקעין החרבות בבטנם ומשליכין עצמן מעל הגגות, שמא כך זה יבא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג. וכללו של דבר גזירת מלך היא. ע"כ.

וברדב"ז שם וז"ל: גזירת הכתוב הוא וכו'. תניא (בעניותינו לא מצינו מקומה של ברייתא זו) מי שבא לב"ד ואמר הלקוני אין מלקין אותו, והכי אמרינן בכל דוכתא אין אדם משים עצמו רשע.

והטעם שכתב רבינו לא שייך גבי מלקות, ולפיכך כתב וכללו של דבר גזירת המלך היא.

יד. ולאחר שזכינו לכל זה בס"ד יאיר לן נתיב להבין בס"ד את הסתירה בין מה שרבי חנינא בן תרדיון עצמו לא רצה לקרב את מיתת עצמו אף ע"י פעולה קלה ביותר, אך הקלצטריוני הורשה לכך ע"י רחב"ת, ואף זכה לחיי העוה"ב על שקירב את מיתתו של רבי חנינא בן תרדיון, לבין הנער הגר העמלקי שדוד הרגו על שקירב מיתתו של שאול המלך.

ונראה לומר דרבי חנינא בן תרדיון הוא היה אסור לו לשלוח יד בנפשו ולקרב מיתתו משום דבישראל נתחדשה הלכה דחוץ מאיסור רציחה דהוא חיוב לחבירו, בנוסף לכך יש גם איסור של מאבד עצמו לדעת, על אף דבאופן זה שרוצה לאבד עצמו לא שייך שום חיוב כלפי חבירו עם כל זאת אסרה תורה בישראל אף דלא הוי משום לתא דחיוב בין אדם לחבירו.

ברם בב"נ החדוש הזה של מאבד עצמו לדעת ליתא, – כפי שכתב המנ"ח, – ממילא נמצא דאצל ב"נ היכא דמרשה לו חבירו להרגו, דאז השאלה הזו של כלפי חבירו איננה קיימת ומותר לו בכה"ג אף להרוג את חבירו לפי בקשתו. ואמטו להכי לרבי חנינא בן תרדיון עצמו היה אסור לו לעשות זאת מכח ההלכה המחודשת של אך את דמכם לנפשתיכם אדרוש שקיימת רק אצל ישראל, משא"כ אצל ב"נ לא קיים סוג איסור כזה – רציחה שאין לה את הגדר של גזל מחבירו שעל זה אינו מצוה בן נח כלל ואין זה אצלו עבירה.

אך אצל הנער הגר העמלקי שדינו כישראל לכל דבר כדמוכח ברמב"ם בהל' סנהדרין שעכן והגר העמלקי חל עליהם דין ישראל שאינו נהרג בהודאת עצמו, לא מהני כלל מאי דנתן לו שאול רשות להרגו, דהרי הגר העמלקי חל עליו הדין דגם ההריגה שאין בה משום גזל חבירו חייב מיתה, א"כ וודאי מחמת שעבר על אותו גדר של איסור מאבד עצמו לדעת שהוא איסור כלפי חבירו, אצל ישראל קיים איסור זה אף כשניתן לו רשות דוהו מה שחידשה תורה לגבי ישראל. ואתי שפיר.

ומשמיא קא זכו להרדב"ז ולהגר"ז לכוין ממש לדברי הר"י מגאש שבש"ת סי' קפו' וז"ל: ...והתורה לא התירה לאדם שיצער עצמו ואין הפרש בין מי שמצער נפשו או מי שמצער חברו, ולסיבה זו אין האדם חייב במה שמודה על עצמו במה שהוא חייב מיתה או מלקות, כמי שהוא חייב במה שמודה על עצמו ממון...ע"כ.

* * *

יח. ואמנם כן יסוד זה שאין חיי האדם ענין שלו או ברשותו עולה להדיא גם מעוד מקום בלשון הרמב"ם, דכנראה דס"ל כצד א' בחקירתנו דהיינו דהמאבד עצמו לדעת ילפינן מקרא דאך את דמכם לנפשותיכם אדרוש דהוא נכלל בכלל רוצח.

דז"ל הרמב"ם בפ' ב' מהל' רוצח: ...וכן ההורג את עצמו... כל אחד מאלו שופך דמים הוא ועון הריגה בידו... ומנין שכן הוא הדין... שהרי הוא אומר... את דמכם לנפשותיכם אדרוש זה ההורג עצמו... ע"כ.

הרי דהרמב"ם לשיטתו אזיל, ולפי שיטתו כל דיני רוצח שוים הם, הן רוצח אחרים והן רוצח עצמו.

יט. ולפ"ז כל יישובנו לתרץ דלכאורה מקופיא הוי סתירה בין הגמ' בע"ז יח' לגבי רחב"ת, לבין מה שהרג דוד המלך את הנער העמלקי אינה מיושבת. וצ"ע.

ואין אנו יודעים הטעם, ואפשר לתת קצת טעם,, לפי שאין נפשו של אדם קניינו אלא קנין הקב"ה שנאמר הנפשות לי הנה" (יחזקאל פ' יח' פסוק יד'), הילכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו, ומלקות פלגא דמיתה הוא, אבל ממונו הוא שלו, ומש"ה אמרינן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, וכי היכי דאין אדם רשאי להרוג את עצמו כן אין אדם רשאי להודות על עצמו שעשה עבירה שחייב עליה מיתה לפי שאין נפשו קניינו.

ועם כל זה אני מודה שהיא גזירת מלכו של עולם ואין להרהר. עכ"ל הרדב"ז.

יז. וכדבריו של הרדב"ז לכאורה מוכח גם ברמב"ם להדיא הטעם שכתב, שהרי בפ' א' מהל' רוצח הלכה ד' כתב וז"ל:

ואפילו רצה גואל הדם לפטרו (את הרוצח אינו מועיל) שאין נפשו של זה הנהרג קנינו, אלא קנינו של הקב"ה...ע"כ.

(ואם כי כאן קאמר הרמב"ם שאין נפשו של זה הנהרג קנינו של ההורג אלא קנינו של הקב"ה, בר"י מגאש הדגיש ביותר דלא רק דאינו קנינו של ההורג אלא גם איננה קנינו של האדם עצמו.

ובשו"ע הגר"ז חו"מ הל' נזקי גוף ונפש סעי' ד' הוסיף עוד חדוש גדול יותר דאף לגבי הכאה הדין כן, וז"ל: ...אסור להכות את חברו, אפילו הוא נותן לו רשות להכותו, כי,, אין לאדם רשות על גופו כלל" להכותו...ע"כ.